

Даниял кітабы — Елу алтыншы нөмір

Аян 17-тараудың құпиясын ашу: Ұлы жезөкше мен Аң туралы ақырғы пайғамбарлық

Jeff Pippenger

2024-01-20

Киелі кітап пайғамбарлығындағы патшалықтардың соңғы бейнесі Аян кітабының он жетінші тарауында кездеседі. Сол тарауда, үшінші аятта, періште Жоханға пайғамбарлықтағы «ұлы жезөкшенің» үкімін көрсетуі үшін, Жохан «шөлге» әкетіледі; ол «көп сулардың» үстінде отыр және «жер патшаларымен» «азғындық» жасаған.

Жеті тостағаны бар жеті періштенің бірі келіп, менімен сөйлесіп: «Бері кел; мен саған көп сулардың үстінде отырған ұлы жезөкшенің сотын көрсетемін. Жер патшалары онымен зинақорлық жасады, ал жер тұрғындары оның зинақорлығының шарабына мас болды»,— деді. Сонда ол мені рухта шөлге алып кетті; мен жеті басы мен он мүйізі бар, Құдайға тіл тигізетін аттарға толы ал қызыл аңның үстінде отырған бір әйелді көрдім. Аян 17:1–3.

Жоханның өз сөздері бойынша, «шөл дала» 538 жылдан 1798 жылғы ақырзаман уақытына дейінгі папалық биліктің бір мың екі жүз алпыс жылын білдіреді.

Сонда әйел шөлге қашып кетті; онда оған Құдай дайындап қойған орын бар еді, сол жерде оны бір мың екі жүз алпыс күн бойы асырасын деп. ... Ал әйелге үлкен бүркіттің екі қанаты берілді, сонда ол шөлге, өз орнына ұшып барсын деп; сол жерде ол жыланның жүзінен тасаланып, бір уақыт, екі уақыт және жарты уақыт бойы коректендірілді. Аян 12:6, 14.

Рухта Жохан папалық биліктің мың екі жүз алпыс жылының кезеңіне көшірілді. Бұл жылдар Езабел, Ахаб және Ілиястың тарихындағы үш жарым жылдық қуаңшылық арқылы алдын ала бейнеленген еді. Бұл жылдар 1798 жылы папалық өзінің өлімші жарасын алғанға дейін жалғасуға тиіс болды, өйткені мұның бірінші қаһарланудың соңында орын алуы «белгіленген» еді; ал ол — пұтқа табынушылық пен папалықтың қаңыратып-тоздырушы екі күшінің арқылы киелі орын мен жасаққа қарсы әкелінген соғыстың соңы болатын. Осы деректердің бәрі соңғы мақалаларда баяндалып көрсетілді.

«Ұлы жезөкше» — Ишаядағы Тирдің жезөкшесі; ол «бір патшаның күндері» болған жетпіс рәміздік жыл бойы ұмыт қалуға тиіс еді. Америка Құрама Штаттарының тарихы — Киелі кітап пайғамбарлығындағы бірінші патшалық болған Бабылдың билігі кезінде тұтқында болудың жетпіс жылы арқылы алдын ала бейнеленген рәміздік жетпіс жылдың тарихы. Сол тарих барысында Тирдің ұлы жезөкшесі ұмыт қалуға тиіс еді. Сол тарихтың соңында ол еске алынуға және тағы бір рет шығып, өз әндерін айтуға, осылайша жер патшаларымен зинақорлық жасауға тиіс болды. Жохан папалық биліктің үкімін көру үшін рухани түрде папалық үстемдік тарихының ішіне жеткізілді. Зинақорлық жасаған діни қызметкердің

қызына шығарылған үкім — оның отпен өртелуге тиіс болғаны.

Кез келген діни қызметкердің қызы өзін жезөкшелікке салынып арамдаса, ол өз әкесін арамдайды; ол отпен өртелсін. Леуіліктер 21:9.

Жоханға жеті соңғы апаттың бірін төккен періштелердің бірі ұлы жезөкшенің үкімі туралы көрсеткен аянда оның отпен өртелетіні айтылды.

Өзің көрген айуанның үстіндегі он мүйіз — солар жезөкшені жек көріп, оны қаңыратып, жалаңаш қалдырады, оның тәнін жеп, өзін отпен өртеп жібереді. Аян 17:16.

Ұлы жезөкшенің үстінде отырған сулары — дүниенің халықтары; Америка Құрама Штаттары бүкіл әлемді де сол ұлы жезөкше болып табылатын аңға табындыру үшін алдаған кезде, олар оның билігіне бағындырылатын болады. Содан кейін Америка Құрама Штаттары Аян кітабының он жетінші тарауындағы пайғамбарлықта бейнеленген он патшаның арасындағы бас патшаға айналады, әрі осы көріністе Америка Құрама Штаттары жезөкшемен азғындық жасаған алғашқы патшаны білдіреді, бірақ кейіннен ол осы әрекетті барлық патшалармен де жүзеге асыратын болады.

Көп патшалардың біріншісі — Ахаб арқылы бейнеленген; ол Тиатира қауымындағы Езабел ретінде көрсетілген ұлы жезөкшемен некелескен еді. Езабелдің (ұлы жезөкшенің) үкімі Америка Құрама Штаттарының күшімен шіркеу мен мемлекет одағына мәжбүрленетін он патша арқылы жүзеге асырылады. Сол патшалар жезөкшеге деген өздерінің өшпенділігіне қарамастан, папалықтың дүниеге билік жүргізуіне (сулардың үстіне отыруына) келісетін болады.

Сен көрген он мүйіз — он патша; олар әлі патшалық алған жоқ, бірақ аңмен бірге бір сағатқа патшаларша билік алады. Бұлардың ойы бір, әрі өздерінің күш-қуаты мен билігін аңға береді. Бұлар Тоқтамен соғысады, бірақ Тоқты оларды жеңеді; өйткені Ол — мырзалардың Иесі және патшалардың Патшасы; әрі Онымен бірге болғандар — шақырылғандар, таңдалғандар және адалдар. Сонда ол маған: «Сен көрген, жезөкше отырған сулар — халықтар, қалың жұрттар, ұлттар және тілдер. Ал сен аңның үстінде көрген он мүйіз — солар жезөкшені жек көріп, оны қаңыратып, жалаңаш қалдырады, оның тәнін жеп, өзін отпен өртеп жібереді. Өйткені Құдай Өз еркін орындауды, бір пікірде болуды және Құдайдың сөздері орындалғанға дейін өз патшалықтарын аңға беруді олардың жүректеріне салды. Ал сен көрген әйел — жер патшаларының үстінен билік жүргізетін сол ұлы қала»,— деді. Аян 17:12–18.

«Он патша» (Біріккен Ұлттар Ұйымы) шын мәнінде папалықты жек көреді, бірақ дүниені күшейіп бара жатқан апаттарынан құтқару деген бос үмітпен, жағдайлардың ықпалымен өздерінің қысқа мерзімді патшалығын папалық биліктің қолына тапсыруға мәжбүр болады. Оның алдауын түсінген кезде, олар Леуіліктер кітабындағы заңның орындалуы ретінде оны отпен өртейтін құралға айналады.

«Он патша» Құдайдың соңғы күндердегі халқына түсіретін қудалауы арқылы «Тоқтымен соғысады».

Неліктен басқа халықтар бүлінеді, ал халықтар бос нәрсені ойлайды? Жер патшалары қарсы тұрады, әміршілер де Жаратқан Иеге және Оның Майланғанына қарсы өзара кеңес құрып: «Олардың бұғауларын үзіп тастайық, олардың арқан-жіптерін өзімізден лақтырып тастайық»,— дейді. Көкте Тақта Отырушы күледі; Жаратқан Ие оларды келемеж етеді. Сонда Ол оларға қаһарымен сөйлеп, Өзінің қатты ашуымен оларды үрейге салады. Забур 2:1–5.

Жер патшалары папалық үшін жүзеге асырған қудалау Мәсіхке қарсы да айқышта жасалды.

Өз қызметшің Дәуіттің аузы арқылы: «Неліктен басқа ұлттар долданды, ал халықтар бекер нәрселерді ойлады? Жердің патшалары көтерілді, және әміршілер Жаратқан Иеге және Оның Мәсіхіне қарсы жиналды»,— деп айтқансың. Өйткені шын мәнінде Өзің майлаған қасиетті Ұлың Исаға қарсы Ирод та, Понти Пилат та, басқа ұлттар да, Исраил халқы да жиналды. Олар Сенің қолың мен кеңесің алдын ала орындалсын деп белгілегеннің бәрін істеу үшін жиналды. Елшілердің істері 4:25–28.

Мәсіх айқышқа керілген кезде Оған қарсы көтерілген «жер патшалары» Аян кітабының он жетінші тарауындағы Тоқтымен соғыс ашатын, яғни Оның халқына қудалау көрсету арқылы қайтадан Оған қарсы шығатын «он патшаны» білдіреді. Айқышта сол патшалар Мәсіхті «қоршап» алған «зұлымдар қауымы» болды, әрі олар ақырғы күндердегі Оның халқына да солай істейді.

Иттер мені қоршап алды; зұлымдардың жиыны мені қоршамақ болды; олар қолдарым мен аяқтарымды тесті. Мен барлық сүйектерімді санай аламын; олар маған қарап, тесіліп қарайды. Киімдерімді өзара бөлісіп алды, ал киіміме жеребе тастады. Забур 22:16–18.

Ұлы жезөкшеге үкім шығарып, оны отпен өртейтін он патша солай етеді, өйткені ол өзін діни қызметкердің қызы деп жариялайтын жезөкше. Сол патшалар сондай-ақ «иттер» ретінде бейнеленеді, және он патша ұлы жезөкшені отпен өртеп қана қоймай, «оның тәнін жейтін» болады. Изебелдің өлімі оның қабырғадан лақтырылып, жерге соғылып шашырауы арқылы келді, содан кейін иттер келіп, оның тәнін жеп қойды.

Еху Ызреелге келгенде, Изебел бұл туралы естіді; сонда ол көзін бояп, шашын сәндеп, терезеден қарады. Еху қақпадан кіріп келе жатқанда, ол: «Иесін өлтірген Зимриге тыныштық болды ма?» — деді. Сонда ол жүзін терезеге көтеріп: «Менің жағымда кім бар? Кім?» — деді. Сонда оған екі-үш әтек терезеден қарады. Ол: «Оны төмен тастандар», — деді. Сөйтіп олар оны төмен тастады; оның қанының біразы қабырғаға да, аттарға да шашырады; ал ол оны таптап өтті. Ол ішке кірген соң, ішіп-жеп, былай деді: «Енді барып, мына қарғыс атқан әйелге қараңдар да, оны жерлеңдер, өйткені ол патшаның қызы еді». Олар оны жерлеуге барды; бірақ одан бас сүйегі, аяқтары және қолдарының алақандарынан басқа ештеңе таппады. Сондықтан олар қайта келіп, оған хабарлады. Сонда ол: «Бұл — Жаратқан Иенің Өз қызметшісі, тишбілік Ілияс арқылы айтқан сөзі: “Ызреел өңірінде иттер Изебелдің етін жейді. Ал Изебелдің өлексесі Ызреел өңіріндегі егістік жердің бетіндегі тезек сияқты болады; сондықтан: ‘Мынау Изебел’, — деп айта алмайтын болады”», — деді. 4 Патшалықтар 9:30–37.

Біріккен Ұлттар Ұйымы болып табылатын он патша, олардың басты патшасы — Америка Құрама Штаттары, папалыққа үкім жүргізіп, оны отпен өртеп, тәнін жейтін болады. Періште Жақияға көрсетуге келген үкім — осы; мұны көрсету үшін ол Жақияны шөлдің тарихына алып кірді, бірақ шөл тарихындағы жай ғана кездейсоқ бір кезеңге емес, дәл сол мерзімнің ең соңына алып барды. Жақияның мың екі жүз алпыс жылдың соңына орналастырылғаны айқын, өйткені ол әйелді көрген кезде, ол қудалаудың қанына әлдеқашан мас болған әрі жезөкшелердің анасы ретінде әлдеқашан танылған еді.

Сонда ол мені рухта айдалаға алып кетті; мен жеті басы мен он мүйізі бар, күпірлік атауларына толы, алқызыл түсті мақұлықтың үстінде отырған бір әйелді көрдім. Ал әйел қызылкүрең мен алқызыл түсті киім киіп, алтынмен, асыл тастармен және інжулермен әшекейленген екен; оның қолында азғындығының жиіркеніштері мен арамдықтарына толы алтын тостаған бар еді. Оның маңдайына: ҚҰПИЯ, ҰЛЫ БАБЫЛ, ЖЕЗӨКШЕЛЕР МЕН ЖЕРДЕГІ ЖИІРКЕНІШТЕРДІҢ АНАСЫ, — деген ат жазылыпты. Сондай-ақ мен әйелдің әулиелердің қанына және Исаның куәгерлерінің қанына мас болғанын көрдім; оны көргенімде, қатты таңырқап, зор қайран қалдым. Аян 17:3–6.

Тирдің жезөкшесі, яғни Аян кітабының он жетінші тарауында бейнеленген «ұлы жезөкше» де, ол қайтадан өз әндерін шырқап, жер патшаларымен азғындық жасайтын уақытқа дейін ұмытылуға тиіс еді.

1950 жылдан бұрын жарық көрген кез келген беделді сөздік Аян кітабының он жетінші тарауындағы ал қызылға оранған әйелдің Рим-католик шіркеуінің нышаны екенін көрсетеді, бірақ бүгінгі күні әлем католик шіркеуін христиандық шіркеу деп есептейді. Әлем оның шын мәнінде кім екенін ұмытты.

Жохан оны көрген кезде Қараңғы ғасырлардағы қудалау өз ақырына таяп қалған еді, өйткені ол әулиелердің қанына әбден мас болған болатын. Табиғи нәрсе руханиды бейнелейді, ал адам мас болуды ішуден бұрын емес, ішкеннен кейін бастан кешіреді.

1798 жылдан бірнеше ғасыр бұрын католицизмнен бөлініп шыққан протестанттар 1798 жылға қарай-ақ католиктік қауымдастыққа қайта оралу жолын бастап кеткен еді, өйткені ол «ЖЕЗӨКШЕЛЕРДІҢ АНАСЫ» деп танылды. Жохан оны көріп, қайран қалған кезде, бұрын оның қауымынан бөлініп кеткен шіркеулер оған қайта оралып үлгерген еді. Осылайша Жохан 1798 жылға жеткізілді; сол кезде ұлы жезөкше әлдеқашан миллиондаған мәсіхшіні өлтіріп қойған болатын, әрі бұрынғы протестанттық шіркеулерді 533 жылы Юстиниан оны қалай айқындаса, шіркеулердің басшысы екендігі жөніндегі оның астамшылықпен айтылған талабын қабылдауға әлдеқашан арбаған еді.

1798 жылдың пайғамбарлық тұрғысынан періште содан кейін Жоханға Киелі кітап пайғамбарлығындағы патшалықтардың соңғы көрінісін ұсынды.

Сонда періште маған: «Неге таңғалдың? Саған әйелдің құпиясын және оны көтеріп жүрген, жеті басы мен он мүйізі бар аңның құпиясын айтып беремін. Сен көрген аң бұрын болды, ал қазір жоқ; ол түпсіз тұңғиықтан шығып, құрып кетуге барады. Жер бетінде тұратындар, есімдері дүниенің іргесі қаланғаннан бері өмір кітабына

жазылмағандар, бұрын болған, қазір жоқ, бірақ сонда да бар аңды көргенде, таңғалады. Міне, даналығы бар ақыл осы. Жеті бас — әйел отырған жеті тау. Сондай-ақ жеті патша бар: бесеуі құлады, біреуі бар, ал екіншісі әлі келген жоқ; ол келгенде, аз ғана уақыт тұруы керек. Ал бұрын болған, қазір жоқ аңның өзі — сегізіншісі, әрі жетеудің қатарынан, және құрып кетуге барады. Ал сен көрген он мүйіз — әлі патшалық алмаған он патша; бірақ олар аңмен бірге бір сағатқа патшаларша билік алады. Аян 17:7–12.»

Киелі кітаптағы пайғамбарлықта аң Даниял кітабының жетінші және сегізінші тарауларында оңай анықталатындай патшалықты білдіреді, ал періштенің Жоханға ашып отырған құпиясы — аңның және аңның үстіне мінген әйелдің құпиясы. Аңның үстіндегі әйел — жер патшаларымен зинақорлық жасайтын ұлы жезөкше. Ол — Езабел, ал оның күйеуі — Ахаб.

Сондықтан ер адам әкесі мен анасын тастап, әйеліне қосылады; екеуі бір тән болады. Жаратылыс 2:24.

Еркек — еркек, ал әйел — әйел, бірақ екеуі бірге біртұтас тән болады. Аңның құпиясы — оның шіркеу мен мемлекеттің, бір патшалық болып табылатын, бірақ екі бөліктен тұратын әйелдің (шіркеудің) және аңның (патшалардың) қосындысы болуында. Мемлекеттік айла мен шіркеулік айла біріктіріліп, әрі бұл қатынаста әйел үстемдік етсе, бұл — «аңның бейнесі». Жоханға әйелдің аңның үстінде отырғаны көрсетілді, өйткені осы қатынаста билік етуші — сол әйел.

Ал сен көрген әйел — жер патшаларының үстінен билік жүргізетін сол ұлы қала. Аян 17:18.

Аң мен әйел бірігіп бір патшалықты (бір тәнді) бейнелейді, бірақ періште ұлы жезөкшенің жер патшаларымен қарым-қатынасын ерекше атап көрсетіп отыр. «Болған, әрі жоқ» аң, «түпсіз тұңғиықтан шығып, құрып кетуге баратын», әрі соның соңынан «жер бетінде тұратындар таңғалатын» сол — ұлы жезөкшенің ажал жарасы жазылған кездегі папалық. Ол Киелі кітап пайғамбарлығындағы бесінші патшалық «болған», бірақ 1798 жылы оның ажал жарасын алатыны «белгіленген» еді.

Жохан рухани түрде 1798 жылға көшірілген кезде, ол аң «емес» еді; алайда жуықта енгізілетін жексенбілік заңмен аяқталатын жетпіс нышандық жылдың соңында оның өлімші жарасы жазылғанда, ол қайтадан «бар» болып, тіріліп, өз әндерін айтып, зинақорлық жасап, мәсіхшілерді өлтіреді.

Он жетінші тарау — Киелі кітап пайғамбарлығындағы патшалықтардың соңғы баяндалуы, сондықтан ол Киелі кітап пайғамбарлығындағы патшалықтардың алғаш рет аталуымен үйлесуі тиіс. Сол патшалықтардың алғашқы рет аталуы Даниял кітабының екінші тарауында кездеседі; бұл Хабақұқтың аянды жазып, оны кестелердің үстіне айқын етіп түсір деген бұйрығының орындалуы болған екі диаграммада да бейнеленген.

Миллериттер Даниял кітабының екі, жеті және сегізінші тарауларында бейнеленген Киелі кітап пайғамбарлығындағы патшалықтар туралы түсініктерінде дұрыс болды, бірақ олардың

түсінігі толық емес еді. Даниял кітабының екінші тарауындағы Миллердің асыл тастары соңғы күндері он есе жарығырақ жарқырайды, өйткені ол Киелі кітап пайғамбарлығындағы патшалықтардың алғашқы сілтемесін ғана емес, сонымен бірге сегізіншінің жетіден екендігі туралы аянның да алғашқы сілтемесін айқындайтыны танылады. Иса әрдайым бір нәрсенің соңын сол нәрсенің басы арқылы бейнелейді.

Барлық пайғамбарлар ақырғы күндер туралы айтып отыр, ал Жохан Аянның он жетінші тарауында «болған, қазір жоқ, бірақ тұңғыықтан шығып, құрып кетуге баратын» «аңды» таныстырғанда, соңғы жердегі патшалықты айқындап көрсетеді. Аң «тұңғыықтан» шығады, бұл — «шайтандық күштің жаңа көрінісінің» нышаны.

«“Олар өз куәліктерін аяқтаған кезде [аяқтап жатқанда]”. Қап киген күйде пайғамбарлық етуге тиіс болған екі куәгердің кезеңі 1798 жылы аяқталды. Олар өз істерінің көмескі жағдайда аяқталуына таяп келгенде, оларға қарсы “түпсіз тұңғыықтан шығатын аң” ретінде бейнеленген күш тарапынан соғыс ашылуға тиіс еді. Еуропаның көптеген халықтарында Шіркеу мен Мемлекетте билік жүргізген күштер ғасырлар бойы папалықтың дәнекерлігі арқылы Шайтанның бақылауында болып келді. Бірақ мұнда Шайтандық күштің жаңа бір көрінісі көрсетіледі». Ұлы тартыс, 268.

Кейбір теологтар Уахи кітабының он бірінші тарауында «тұңғыықтан шығатын аң» сол үзіндіде Француз революциясының атеизмі ретінде айқындалғандықтан, «тұңғыық» деген тіркес атеизмнің нышаны деп дауласады. Бірақ Уахи кітабының тоғызыншы тарауында Ислам «тұңғыықтан» көтерілді, ал Ислам атеизм емес. Тұңғыық шайтандық көріністі білдіреді.

«Мен оған Жаратқан Иенің аянда маған мезмеризмнің Ібілістен, түпсіз тұңғыықтан шыққанын және оны қолдануды жалғастырғандармен бірге көп ұзамай сол жерге қайта кететінін көрсеткенін айттым». Review and Herald, 1851 жылғы 21 шілде.

«Ібілістен» келген бір нәрсе — «түпсіз тұңғыықтан» келген нәрсе. Аян кітабының он жетінші тарауында түпсіз тұңғыықтан көтеріліп шығатын аң — құрдымға баратын күш; ал есімдері кітапқа жазылмағандар соның соңынан қайран қалып ереді. «Құрдым» мәңгілік азапты білдіреді және Аян кітабында аң тасталатын орын — «отты көл» ретінде бейнеленеді.

Аң да ұсталды, онымен бірге оның алдында кереметтер көрсетіп, солар арқылы аңның таңбасын қабылдағандарды және оның мүсініне табынғандарды алдаған жалған пайғамбар да ұсталды. Бұл екеуі де тірідей күкіртпен жанған отты көлге тасталды. Аян 19:20.

Он үшінші тарауда теңізден шығатын, Уайт қарындас тікелей папалық жүйе деп айқындайтын бірінші аң анықталады. Сол үзіндіде бүкіл дүние папалық аңның соңынан таңырқай ілеседі.

Мен оның бастарының бірін өлімші жараланғандай көрдім; бірақ оның өлімші жарасы жазылып кетті; сонда бүкіл дүние аңның соңынан таңырқай ерді. Аян 13:13.

Аян кітабының он жетінші тарауындағы, «жер бетінде тұратындар таңырқайтын» аң — бұл жуық арада шығатын жексенбілік заң кезінде папалықтың өлімші жарасы жазылғанда көрінетін шайтандық биліктің соңғы көрінісі. Он жетінші тараудағы әйел мен оның мінген аңының әрбір пайғамбарлық сипаты, 1950 жылға дейін жарияланған сөздіктер де айқындағанындай, Рим шіркеуін көрсетеді.

Аян кітабының он жетінші тарауындағы аң — шіркеу мен мемлекеттің қосылуының, яғни аңның мүсінінің, нышаны. Жеті басы мен он мүйізі бар аң — он патшадан (Біріккен Ұлттар Ұйымынан) құралған патшалық; соның үстіне әйел мініп, соған билік жүргізеді. Әйел — ұлы Бабыл, жезөкшелердің анасы деп айқындалған папалық билік. Бұл рәміздер айқындалғаннан кейін, біз 1798 жылға — Жохан Киелі кітап пайғамбарлығының патшалықтары туралы соңғы бейнені қабылдауы үшін алып барылған тарихтағы нүктеге — қайта орала аламыз.

Келесі мақалада біз сол патшалықтарды және олардың Даниял кітабының екінші тарауындағы бейнеленуін қарастырамыз.

«Іс-қимыл сахнасына шыққан әрбір халыққа жер бетінде өз орнын иеленуге рұқсат етілді, осылайша оның “Бақылаушы мен Қасиетті Құдайдың” мақсатын орындай ма, жоқ па екені көрінсін деп. Пайғамбарлық дүниенің ұлы империяларының — Вавилонның, Мидия-Парсының, Грекияның және Римнің — өрлеуі мен құлауын қадағалап көрсетті. Бұлардың әрқайсысымен, күші азырақ халықтардағы сияқты, тарих қайталанып отырды. Әрқайсысының сыналу кезеңі болды, әрқайсысы сәтсіздікке ұшырады, даңқы солды, күдіреті кетіп, оның орнын басқасы иеленді.»

«Халықтар Құдайдың қағидаларын теріске шығарып, осы терістеу арқылы өз күйреулерін өздері дайындап жатқан кезде де, Құдайдың бәрінен үстем билік етуші мақсаты олардың барлық қозғалыстары арқылы іске асып жатқаны айқын көрінді». Education, 177.